

ANTROSIOS LIETUVOS RESPUBLIKOS GEOKULTŪRINĖS ORIENTACIJOS: ETNINĖS VALSTYBĖS PROPAGAVIMO ATVEJIS

Dalia Strimaitytė

Doktorantė

Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto

Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra

El. paštas: dalia.st@mailcity.com

Santrauka. *Kultūrinė diplomatija, pasitelkusi tautinius naratyvus, dažnai reprezentuoja politinę galią, atstovaujama valdžios elito, ir suteikia užsienio politikai veikimo turinį ir kryptį. Šio straipsnio tikslas yra atskleisti Algirdo Brazausko kultūrinio tapatumo sampratą ir jo santykį su kultūrine diplomatija. Straipsnyje analizuojami Brazausko kultūros sampratos idėjiniai kontekstai, jo tautinės savimonės ir pilietiško metmenys bei jo formuoto kultūrinės diplomatijos modelio specifika.*

Reikšminiai žodžiai: *kultūrinė diplomatija, kultūrinė tapatybė, etnocentrizmas, tautinė kultūra, tautinė valstybė.*

Keywords: *cultural diplomacy, cultural identity, ethnocentrism, national culture, national state.*

Ižanga

Valstybės vietą pasaulio politikoje apibrėžia kultūrinė tapatybė, o sprendimas, su kuo draugauti ir kur pasukti, priklauso nuo gebėjimo atsakyti į klausimus „kas aš esu?“ ir „kas tu esi?“¹ Kaip teigia Nikolas Gloveris, tautinėms valstybėms būdingas dvejopas santykis su kitomis pasaulio valstybėmis – „pasakojamasis“ ir „jungiamasis“, lemiantis jų geokultūrinių ir geopolitinių orientacijų lauką². Kultūrinė diplomatija³, pasitelkusi tautinius naraty-

vus, dažnai reprezentuoja politinę galią, atstovaujama valdžios elito, ir suteikia užsienio politikai veikimo turinį ir kryptį, o tos politikos sėkmė ir rezultatas daugiausia priklauso nuo nacionalinės valstybės ir jos tautos sampratos.

Mokslinėse diskusijose nacionalizmo klausimu paprastai skiriami du nacionalinės valstybės modeliai – etninės valstybės ir politinės valstybės, kurie varijuoja atsižvelgiant į tai, kaip interpretuojamas tautos politinis, kultūrinis ir socialinis dėmuo. Etninė valstybė, kurioje tauta suvokiama kaip vientisas, organinis kultūrinis vienetasis, apibrėžiama etnokultūrine ir etnolingvistine sąvokomis, o politinėje valstybėje tauta yra lygiateisių piliečių ir mišraus etnoso bendruomenė, kurioje egzistuoja

¹ S. P. Huntington, 2011, p. 115.

² N. Glover, 2011, p. 7–8.

³ Tradiciškai kultūrinė diplomatija vadinama nacionalinių valstybių vykdoma arba remiama kultūrinė veikla užsienyje, orientuota į palankios tarpvalstybiniam santykiams plėtoti tarp sukūrimą. Žr. D. Strimaitytė, 2014, p. 201.

bendra istorinė atmintis, besiremianti kultūrų ir nuomonių pliuralizmu⁴.

Tyrinėjant Antrosios Lietuvos Respublikos geokultūrinės orientacijos, etnocentrinės kultūrinės diplomatijos atvejis priskirtas Romualdai Ozolui⁵. Jo plėtotas kultūrinės diplomatijos modelis rėmėsi Daukanto sukurta, o vėliau Basanavičiaus plėtotą vieningos tautos idėja, sureikšminusia etninę tautos sandą ir išaukštinusia pagoniškąją kultūrą. Siekdamas įgyvendinti savo pirmtakų iškeltus etnokultūrinius uždavinius iš esmės, Ozolas, plėtojant santykius su užsienio valstybėmis, siūlė laikytis etnoso svarbos principo ir intensyviai propaguoti baltų ideologiją, ją laikydamas vienintele tikrąja senosios Europos civilizacijos palikuone, kurią savo kultūroje yra išlaikę „paskutiniai pagonys“ lietuviai. Raimundas Lopata, lygindamas V. Landsbergio ir A. Brazausko istorines ir politines pažiūras, yra teigęs, jog Prezidentui Brazauskui taip pat būdingas „etnokultūrinis nacionalizmas“⁶. Tuomet kyla klausimas, kuo skiriasi Ozolo ir Brazausko etnocentrinės kultūrinės diplomatijos atvejis. Todėl šiame straipsnyje siekiama atskleisti Algirdo Brazausko kultūrinio tapatumo sampratą ir jo santykį su kultūrine diplomatija. Šiam tikslui pasiekti formuluojami tokie uždaviniai: nustatyti Brazausko kultūrinės sampratos idėjinis kontekstus, jo tautinę savimonę ir jo pilietiško sampratą apibrėžiančius elementus bei jo kultūrinės diplomatijos modelį apibūdinančius brožus.

⁴ Žr., pavyzdžiui: A. D. Smith, 1991, p. 15–48; L. Greenfeld, 1993, p. 9–12; M. Guibernau, 1996, p. 46–64.

⁵ D. Strimaitytė, 2014, op. cit., p. 201–220.

⁶ R. Lopata, 2010; V. Landsbergio ir A. Brazausko požiūrių lyginamosios analizės ištakos žr.: A. Lieven, 1995 ir L. Donskis, 1994, p. 157–173.

Brazausko kultūros sampratos idėjiniai kontekstai

Sovietmečio saulėlydyje Landsbergis Lietuvos kultūrą vadino griuvėsiais⁷, Ozolas manė, kad dar daug ką reikia sugriauti⁸, o Brazauskas tikėjo, jog nepriklausoma Lietuva atsikūrė turėdama tvirtą kultūrinį pamatą. „<...> būtų neišmintinga ir atrodytų kaip išvirkštinis bolševizmas, jeigu mes vardan pigios politinės konjunkčūros nubrauktume ir visa, kas iš tais metais sukurtų dalykų turi išliekamąją vertę, kuo šiandien visi naudojames“⁹, – teigė Brazauskas, rimtai pykdamas ant savo oponentų, lengva ranka nurašančių sovietmečio pasiekimus.

Brazauskas, sėkmingai kopęs karjeros laiptais visą sovietmetį, save laikė aktyviu to laikotarpio, jo vadinamos „visuotinės pasyvios rezistencijos“¹⁰, dalyviu, visą savo gyvenimą skyrusiu geresnės Lietuvos labui, tačiau tiesiogiai nesiejusiu savo veiklos su tautos laisvės vizija. Brazausko teigimu, jo „nacionalinio pakilimo, išsivadavimo samprata“ ėmė formotis tik devintojo dešimtmečio pabaigoje¹¹. Ne visai savu noru, bet ir nesipriešindamas, įsisukęs į visą tautinio atgimimo verpetą, jis tapo ryškia ir populiaria figūra: devintojo dešimtmečio pabaigoje, būdamas LSSR

⁷ Vytautas Landsbergis, *Atgavę viltį: pertvarkos tekstų knygelė*, Vilnius, 1990, p. 13.

⁸ Romualdas Ozolas, „Nesukūrę valstybės, neturėsime kultūros“, in: *Gimtasis kraštas*, 1989, rugsėjo 21–27, p. 1.

⁹ Algirdas Brazauskas, *Ir tuomet dirbome Lietuvai. Faktai, atsiminimai, komentarai*, Vilnius, 2007, p. 8.

¹⁰ Algirdas Brazauskas, „Lietuvos Respublikos Prezidento Algirdo Brazausko kalbos 1994 m. vasario 16 dieną Vilniuje, Operos ir baletų teatre, svarbiausios mintys“, in: *Atgimimas*, 1994, vasario 16, p. 15.

¹¹ Algirdas Brazauskas, *Lietuviškos skyrybos*, Vilnius, 1992, p. 11.

Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininku, padarė keletą tautoje populiarumo susilaukusių sprendimų – „įteisino valstybės simbolių: vėliavą, himną, Lietuvos įstatymų viršenybę, <...> Molotovo–Ribentropo paktą įvertino kaip niekinį“¹², grąžino katedrą tikintiesiems¹³, skaitė kartu su visais Šapokos „Lietuvos istoriją“¹⁴ ir, vadovaudamas naujai susikūrusiai LKP, evoliucijos, o ne revoliucijos būdu¹⁵ vedė tautą suverenos Lietuvos Respublikos link.

Brazauskas – tikslųjų mokslų žmogus – pagal profesiją inžinierius statybininkas, ir didelis kultūros žinovas niekada nebuvo¹⁶. Tačiau dėl to nesuko sau galvos, o vadovavosi sovietmečiu būdinga darbo specifika, kai sėkmingo darbo rezultatas priklausė nuo žinybos vadovo ir jo artimiausios aplinkos tandemo, tos aplinkos kadrus pasirenkant lojalumo ir profesinės kompetencijos principu¹⁷. Brazauską aktyvios jo

¹² Algirdas Brazauskas, „J. E. Respublikos Prezidento Algirdo Brazausko atviras laiškas Lietuvos Respublikos piliečiams“, in: *Lietuvos rytas*, 1997, gruodžio 6, p. 8.

¹³ Algirdas Brazauskas, *Lietuviškos skyrybos*, op. cit., p. 118.

¹⁴ Kaip prisimena Ilona Gaveikienė, devinto dešimtmečio pabaigoje Lietuvos draudimas Aukščiausiosios Tarybos rūmų patalpose turėjo savo skyrių ir teikė kopijavimo paslaugas. Ji dirbo tame skyriuje ir buvo atsakinga už dokumentų dauginimą. Vieną rytą čia užėjo Brazauskas. Maloniai pašnekinęs ir pasiteiravęs apie darbą, paklausė, ar turinti kokį šalimais stalčiuką. Pripylęs jį pilną ananasinių saldainių, paprašė jam asmeniškai atšviesti Šapokos „Lietuvos istoriją“ ir kuo greičiau. Kitą dieną į darbą pabaigą atėjo savo užsakymo atsiimti – Brazauskui buvo įteikta gražiai įrišta kopija. Tai buvo 1988–1989 metais – tuo metu Brazauskas ėjo LSSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pareigas.

¹⁵ Algirdas Brazauskas, „Algirdas Brazauskas savo credo nekeičia“, in: *Kauno diena*, 1998, gruodžio 18, p. 3.

¹⁶ Romas Gudaitis, „Kas lieka istorijos parašėse“, in: *Žmogus laiko taikinyje*, sudarytojas Vilius Kavaliauskas, Vilnius, 2013, p. 231.

¹⁷ Algirdas Brazauskas, *Ir tuomet dirbome Lietuvai. Faktai, atsiminimai, komentarai*, op. cit., p. 87–88.

politikos Antrosios Lietuvos Respublikos metais supo platus patarėjų ir konsultantų vidaus, užsienio ir kultūros klausimais ratas, ne visada vieningas idėjiniu turiniu, tačiau pakankamai solidarus kuriant vientisą Brazausko vaizdinį. Jie rašė jam kalbas¹⁸, formavo jo nuostatas, teikė ir jo vardu realizavo idėjas, iš kurių palaiapsniui išsikristalizavo Brazausko Lietuvos vizija ir kultūrinės veiklos spektras, savo turiniu tautiškas, o pobūdžiu – praktiškas.

Lemiamą vaidmenį kuriant Brazausko įvaizdį suvaidino filosofas Arvydas Juozaitis, aktyvus Sąjūdžio veikėjas, ištikimas Šalkauskio ir romuviečių idėjų šalininkas, 1990 metais vykstant Landsbergio ir Brazausko dvikovai dėl Aukščiausiosios Tarybos pirmininko posto sukūręs Brazausko, kaip tautos demokratinės brandos¹⁹ ir santarvės²⁰ simbolį. „Demokratijos“ samprata, grindžiama demokratiškos principų visuma, adaptuota prie lietuviškos prigimties, rėmėsi Šalkauskio sukurtu tautos „santarvės“ projektu – „tilto tarp Rytų ir Vakarų“ idėja²¹ ir vėlesnėmis šios idėjos modifikacijomis, pavadintomis „Į organišką

¹⁸ Brazauskas pats nerašė, tačiau, tiriant jo fenomeną, visi jo vardu išleisti memuarai yra vertingi istoriniai šaltiniai, nors vieninteliu unikaliu idėjiniu požiūriu autoriniu veikalu reikėtų laikyti jo atsiminimų knygą „Ir tuomet dirbome Lietuvai“ (2007). Kitos Brazausko knygos, kaip antai „Lietuviškos skyrybos“ (1992), „Apsisprendimas“ (2004) ir „Penkeri Prezidento metai“ (2000), yra labiau propagandinio pobūdžio ir traktuotinos veikia kaip priešrinkiminė politinė literatūra. R. Lopata, 2010, p. 20. Prie šių trijų pastarųjų knygų dar reikėtų pridurti ir ketvirtą Brazausko knygą – „Lietuvos galia“ (2004).

¹⁹ Arvydas Juozaitis, „Istorinė klaida“, in: *Lietuvos rytas*, 1990, kovo 15, p. 1, 2.

²⁰ Arvydas Juozaitis, „Algirdas Brazauskas – Santarvės prezidentas“, in: *Ištvėmė metai ir A. Brazauskas: 1990–1997 metų politinė patirtis*, Vilnius, 2001, p. 186–187.

²¹ Stasys Šalkauskis, 1886–1941. Raštai, t. 4, Vilnius, 1995.

valstybę²² bei „Į pilnutinę demokratiją“²³. Kultūra, įvilktą į tautiškumo marškinius, laikyta esminiu šio demokratinio valstybės modelio tapatumo ženklu, o tautinis balansas kultūrinės sintezės pavidalu – vieninteliu būdu, galinčiu užtikrinti valstybės išlikimą²⁴. „Santarvė“ tapo Brazausko vidaus ir užsienio politikos raktažodžiu, žyminčiu tautos civilizacinį lygį, jos vientisumą ir taikią valstybės poziciją²⁵, o jos principai – susitaikymas, interesų derinimas ir kompromisų paieška – svarbiausiais jo politikos orientyrais.

1993 metais, tapęs pirmuoju Lietuvos istorijoje visuotiniu balsavimu išrinktu prezidentu, Brazauskas savo inauguracinėje kalboje²⁶ „santarvę“ įvardijo kaip esminę valstybės stabilumo, saugumo ir sėkmės garantą, o ceremonija siekė apimti viską, kas, jo aplinkos manymu, simbolizavo tautos vienybę, pažangą ir dorą. Teatralizuoti inauguracijos akcentai, sudėlioti Lietuvos istoriniame centre – Aukštutinės ir Žemutinės pilių erdvėje, žymėjo įvykius, asmenybes, tradicijas ir kultūrinius reiškinius, įprasminančius Lietuvos valstybingumą nuo seniausių laikų iki mūsų dienų. Dailininko Arvydo Každailio sukurtos prezidento vėliavos pagerbimas pagonišku apeigų, atliekamų vyriausiojo pagonių kri-

vio Jono Trinkūno ir etnografinio ansamblio „Kūlgrinda“, fone bei krikščioniškas jos pašventinimas arkikatedros Šv. Kazimiero koplyčioje – vėliavą čia įnešė, o vėliau į Seimą lydėjo ansamblio „Lietuva“ šokėjai (tautiniu kostiumu vilkintis vaikinai ir keturių etnografinių rajonų tautiniais drabužiais pasipuošusios merginos), vaidavo tautos perėjimą iš pagonybės į krikščionybę. Ritualiniai veiksmai, kaip antai sustojimas arkikatedroje ties Mindaugo, Vytauto ir Basanavičiaus paminklinėmis lentomis ir pagarbos jiems atidavimas, prisilietimas prie karaliaus Mindaugo laikų katedros mūro, gėlių padėjimas prie Gediminaičių šeimos narių kapo ir Laisvės gynėjų memorialo Karių kapinėse simbolizavo valstybės tęstinumą, jungiantį Viduramžių Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę su Pirmąja Lietuvos Respublika, o pastarąją su naujai 1990 metais atsikūrusia nepriklausoma Lietuvos valstybe, į ceremoniją įtraukiant tarpukario Prezidentų K. Girniaus, A. Stulginskio, A. Smetonos formuotas Prezidento inauguracijos tradicijas²⁷.

Po „santarvės“ skraiste inauguracinėje kalboje, siekdamas susieti „didžiųjų tautos sūnų“ sukurtos Lietuvos ir subalansuotos politikos „tarp Rytų ir Vakarų“ vizijas²⁸, Brazauskas jungė ne tik Lietuvos praeitį su dabartimi, bet ir siekė sulieti tai, kas tarpukaryje atrodė neįmanoma, o būtent Maironio tautos herojinės epochos patriotinę liniją su ketvirtojo dešimtmečio moderniosios kartos – Šalkauskio ir jo mokinių, vizija. Tuomet tai kartai prarandant tiesioginį ryšį su XIX a. pabaigos–XX a. pradžios

²² „Į Organiškos valstybės kūrybą“, in: *Naujoji Romuva*, 1936, vasario 23, Nr. 8, p. 169–175.

²³ *Į Pilnutinę demokratiją: svarstymai apie valstybės pagrindus*, Detroitas, 1958; *Į Pilnutinę demokratiją: svarstymai apie valstybės pagrindus*, 2-oji laida, Vilnius, 1992.

²⁴ Taip pat mąstė ir Brazauskas, teigdamas, jog „<...> mes ieškome balanso. Aš siekiu, kad mes nepakliūtume nei į vieną, nei į kitą per didelę įtaką. Mes turime išlaikyti savo valstybės identitetą“. Algirdas Brazauskas, „Man įtaką daro visi“, in: *Lietuvos aidas*, 1994, vasario 10, p. 6.

²⁵ Arvydas Juozaitis, *Ištvėrmės metai ir A. Brazauskas: 1990–1997 metų politinė patirtis*, op. cit., p. 174–175.

²⁶ Algirdas Brazauskas, „Lietuvos laukia puiki ateitis“, in: *Atgimimas*, 1993, kovo 2, p. 5.

²⁷ Inauguracijos ceremonijos scenarijų kūrė Prezidento Brazausko patarėjas kultūros klausimais rašytojas R. Gudaitis, konsultuodamasis su istoriku A. Eidintu. Algirdas Brazauskas, *Penkeri Prezidento metai*, Vilnius, 2000, p. 36–45.

²⁸ Algirdas Brazauskas, „Lietuvos laukia puiki ateitis“, op. cit., p. 5.

atgimimo epocha, „oficialaus tautinio atgimimo Pranašo šešėlis tolydžio ėmė darytis per sunkus, tarsi uždengias naujus kūrybinius horizontus“, ir kitokia realybė vertė atsiriboti nuo idealizuotų herojų, Maironį paliekant tautos paraštėje²⁹. Be to, ir pats Šalkauskio Lietuvos kultūros Rytų ir Vakarų sintezės projektas, XX a. pradžios produktas, dienos šviesą išvydęs netrukus po Pirmosios Lietuvos Respublikos sukūrimo, buvo pasiūlytas kaip alternatyva ne tik Daukanto ir Basanavičiaus plėtotai etniniu pagrindu kuriamai Lietuvos kultūros vizijai, bet ir Maironio sukurtai, vėliau Šapokos indoktrinuotai Lietuvos valstybingumo istorijai, tapusiai svaria Prezidento Smetonos režimo atrama.

Vis dėlto, nepaisant simpatijų, Brazausko aplinkoje reikštų vienai ar kitai – Maironio ar Šalkauskio – kultūrinėms koncepcijoms, operuoti jomis abiem vienu metu vertė ir pati tuometinė realybė, ir kitos alternatyvos nebuvimas. 1990 metais Lietuvai pasiekus savo pagrindinį tikslą – atkūrus nepriklausomą valstybę, tautai masiškai tiriaujant Šapokos „Lietuvos istoriją“, Maironio autoritetas globalizacijos ir kultūros niveliacijos grėsmės akivaizdoje atrodė tinkamas savarankiškos valstybės vizijai formuoti, tautos valstybingumo sampratai stiprinti ir patriotizmui ugdyti. Ištikimybę Brazauskui deklaravęs Juozaitis, vasario 16-osios proga kreipdamasis į jaunuomenę ir žadindamas jos patriotinę savimonę, rėmėsi Maironio pavyzdžiu, primindamas, kad šis „praėjusio amžiaus pabaigoje stovėjęs prie tautinio ir valstybingumo lopusio, labai stipriai išgyveno dėl tautiškumo ir patriotizmo klystkelių. <...> Jo siela ir darbai nebuvo suklaidinti, jis mąstė ir kūrė

²⁹ Alfonsas Nyka-Niliūnas, „Maironio likimo paraštėje“, in: *Temos ir variacijos: literatūra, kritika, poezija*, Vilnius, 1996, p. 3–8.

nepajudinamą, amžiną Lietuvą, atidavė jai visas godas ir viltis, savo protą“³⁰. Šalkauskio „subalansuotos“ kultūros politikos versija teikė vilties ne tik konsoliduoti atskiras valstybės dalis ir elementus į vieną visumą, ne tik suderinti kultūrinius antagonizmus Lietuvos viduje, bet ir palaikyti pusiausvyrą tarptautiniuose santykiuose. Lankstus tautiškumas, derinantis savyje slavišką ir germanišką pradą, tačiau galintis jungti ir kitokio tipo kultūras, teikė galimybę plėtoti dialogą su kitomis tautomis ne tik nebijant prarasti savitumo perimant kitų tautų laimėjimus, bet ir paverčiant kultūrą privalumu sprendžiant politinius klausimus³¹. Taigi Maironio ir Šalkauskio idėjos buvo laikomos ne priešingomis viena kitai, o viena kitą papildančiomis: Lietuvos galybės ir didžiavyrių pasakojimas garantavo valstybingumo stabilumą ir savarankiškumą, o kultūrinė sintezė – identiteto atsparumą bei lankstumą kitų kultūrų atžvilgiu. Kultūrai suteikiant propagandinį atspalvį ir apsiribojant kultūrinių laimėjimų sklaida, buvo galima judėti valstybei naudinga kryptimi, neatsisakant tautai būdingų stereotipinių pažiūrų.

Brazauskas kaip „tautinis komunistas“ ir jo pilietiškumo metmenys

Brazausko pilietinės tautos sampratą suformavo jo asmeninė patirtis, kurioje ryškus pėdsakas paliko tarpukario, karo ir sovietmečio laikotarpiai.

Prieškariu gimęs Brazauskas augo tradicinėje lietuvių šeimoje. Nebuvo jį ypač

³⁰ Arvydas Juozaitis, *Ištvėmės metai ir A. Brazauskas: 1990–1997 metų politinė patirtis*, op. cit., p. 13.

³¹ Stasys Šalkauskis, „Lietuvių kultūros projektas“, in: Stasys Šalkauskis, 1886–1941. Raštai, t. 4, op. cit., p. 455–478.

tikinti, tačiau „laikėsi krikščioniškų dorovės principų“ ir neatsiliko nuo visuomenėje praktikuotų bažnytinių apeigų: sekmadieniais lankė bažnyčią, giedojo Maironio giesmę „Marija, Marija“, šventė atlaidus, dengė Kūčių stalą, rideno velykinius margučius. Pirmoje klasėje Brazauskas spėjo paragauti prieškarinių „patriotinio auklėjimo“ pamokų, kurių metu sužinojo, „kas yra Lietuva, kas toks Antanas Smetona“ ir išmoko himną „Lietuva, Tėvyne mūsų“³². Tačiau kad yra lietuvis, susivokė Antrojo pasaulinio karo pradžioje, kai Kaišiadorių miestelį užplūdo lenkų karo pabėgėliai iš sovietų užimto ir Lietuvai grąžinto Vilniaus, o sužinojęs, jog seniau Lietuvos valstybė driekėsi „nuo jūros iki jūros“, labai išgyveno, kad ji taip smarkiai susitraukė³³.

Vykstant karo ir pokario režimų ir valdžių kaitai, tarpukariu giliai į atmintį įstrigę didingi krikščioniški Maironio ir Šapokos valstybės vaizdiniai nuslinko į antrą planą ir jų vietą užėmė tikroviška aplinka, išmokiusi Brazauską priimti gyvenimą tokį, koks jis yra, ir žvelgti į viską realiai bei praktiškai, laikantis darvinistinio principo, teigiančio, kad kovoje išlikti gali tik sugebėję prisitaikyti³⁴.

Brazausko tautinė savimonė, subrandinusi jo lietuviškumo ir tautos santarvės apmatius, susiformavo Chruščiovo atlydžio metais ėmus veikti Liaudies ūkio tarybai. Lietuviškumą reiškė išsivalymas nuo kitataučių ir jų įtakos, į vadovaujamus postus skiriant lietuvių tautybės asmenis ir į įstaigas grąžinant lietuvių kalbos vartoji-

mą³⁵, taip pat gebėjimas atskirti savus nuo svetimų, saviems priskiriant savybes, kurioms būdingas „sąžiningumas, atsakingumas, darbo kokybė“, lietuviškas „požiūris į tvarką ir aplinką“, o svetimiams – menkas vietinių „tradicijų ir vertybių“ supratimas³⁶. Santarvę žymėjo praktikų ir humanitarų gamybinis solidarumas ir tautinis mąstymas, „meilė savo tėvynei (ne „didžiajai“), didesnis organizuotumas ir aukštesnė gamybos kultūra“³⁷ ir siekis kuo daugiau nuveikti tėvynės naudai okupacinio režimo sąlygomis³⁸. Šiuo atveju partinis bilietas tapo ne idėjiniu sovietinės ideologijos, o kovos už lietuviybę ir tautos išlikimą įrankiu, dažnu atveju net tiems, kuriems labiau rūpėjo asmeninė karjera, nes „asmeniniai siekiai ir galima nauda tėvynei objektyviai sutapo“³⁹. Brazauskas šį laikotarpį vadino „sveikuoju arba kuriamuoju nacionalizmu“⁴⁰, akistatoje su okupaciniu režimu leidusiu nevaržomai kilti karjeros laiptais ir dirbti „ne tarybų, bet tikrajai, amžinajai Lietuvai“⁴¹, „visaip saugant svarbiausias vertybes – kalbą, etninę ir savitą profesionaliąją kultūrą, tautinę savimonę, kad, palankiai valandai išmušus, būtų galima atgimti nepriklausomai valstybei“⁴².

Subrandinęs „lietuvišką“ mąstymą ir septinto dešimtmečio viduryje atėjęs dirbti Plano komiteto pirmininko pirmuoju pavaduotoju, atsakingu už investicijas ir statybas⁴³, Brazauskas dėmesį sutelkė į tarpukario Lietuvoje „kukliai ir menkai“ išvystytą kultūros ir švietimo materialinę

³⁵ Algirdas Brazauskas, *Ir tuomet dirbome Lietuvai. Faktai, atsiminimai, komentarai*, op. cit., p. 144, 147.

³⁶ *Ibid.*, p. 28.

³⁷ *Ibid.*, p. 144.

³⁸ *Ibid.*, p. 149.

³⁹ *Ibid.*, p. 11.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 144.

⁴¹ *Ibid.*, p. 14.

⁴² *Ibid.*, p. 8.

⁴³ *Ibid.*, p. 159.

³² Gediminas Ilgūnas, *Algirdas Brazauskas*, Vilnius, 2009, p. 26.

³³ Algirdas Brazauskas, *Lietuvos galia*, Vilnius, 2004, p. 132.

³⁴ Gerardas Brazauskas, „Ko nepapasakos mano brolis Prezidentas“, in: *Žmogus laiko taikinyje*, op. cit., p. 88–89.

bazę. Šiuo laikotarpiu, vykdydama gudrią politiką ir laikydamosi patriotiškos nuostatos, Lietuvos vadovybė „Lietuvą smarkiai priartino prie raštingų ir kultūringų pasaulio tautų“⁴⁴ ir sąmoningai lietuvinio Vilnių⁴⁵, industrializacijos atveju siekdama, kad „čia būtų sutelktas nacionalinės kultūros ir meno, mokslo žiedas“⁴⁶. Brazauskas laikė, jog taip susikūrė pamatas ne tik tautinei profesionaliajai ir mėgėjiškai kultūrai skleisti bei klestėti, bet ir Lietuvos nepriklausomybei atsikurti – šiuo laikotarpiu buvo pastatyti: Vingio parko estrada⁴⁷, kurioje ne tik sovietmečiu vyko dainų šventės ir buvo puoselėjama Baltijos valstybių vienybė, bet ir tautos atgimimo metais devintojo dešimtmečio pabaigoje, vaduojantis iš sovietinės sistemos, buvo rengiami taikūs žmonių sambūriai; Aukščiausiosios Tarybos rūmai, kurie pribrendus laikui tapo „istoriniais – juose atkurta Lietuvos nepriklausomybė“⁴⁸; Operos ir baleto teatras⁴⁹, kuriame, atkūrus nepriklausomybę, kasmet valstybiniu lygmeniu minėta tautos šventė – Vasario šešioliktoji.

Taip susikūrė pasyvios sovietinės rezistencijos, saugojusios ir stiprinusios tautos tapatumą, puoselėjusios lietuviškumą ir formavusios tautinę savimonę, nuosekliai, bet taikiai pratešusios „miško brolių“ priešinimąsi okupacijai, mitas. Lietuviai komunistai tapo pagrindiniais šio mito veikėjais ir tautiniais patriotais⁵⁰ – veikė priešakinėse kovos linijose su Maskva, laviravo tarp Kremliaus sienų, ieškojo kompromi-

sų, „išmušinėjo“ papildomas lėšas tautos gerovės labui, prisidengdami „socialistiniu turiniu“, saugojo ir puoselėjo lietuvių kalbą bei tautines vertybes ir paklojo „materialinį ir dvasinį“ pamatą nepriklausomos valstybės atkūrimui.

„Lietuviškumas“ ir „darbas tėvynės labui“ tapo svarbiausiomis savybėmis, nusakantiomis tautos pilietiškumą, t. y. „ištikimybę viskam, kas yra lietuviška, – ar tai būtų materialūs, ar dvasios dalykai“⁵¹. „Lietuviškumas“, savo ruožtu, dar diferencijavo tautos piliečius į tėvynainius ir tautiečius. Pirmieji reiškė visus Lietuvos žmones, nepaisant jų „tautybės, lyties, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo ir politinių pažiūrų skirtumo“, o jų patriotizmo matą lėmė „tik doras darbas, kompetencija ir kūrybinė galia“⁵². Remiantis šiuo teiginiu, piliečiais išimties tvarka galėjo tapti ir „žymūs užsieniečiai, padėję mūsų valstybei, garsūs užsienio menininkai, suteikę didelę paramą mūsų kultūrai, kartu su šalies artistais pristatę pasauliui Lietuvos muziką, baletą, kitą meną“⁵³. Antruosius siejo išimtinai etninė prigimtis ir jai būdinga savastis, kurią nužymi tokios savybės: kalba, „unikali gimtosios tautos istorija, iš vaikystės pamiltos dainos, tokie mieli laukai, miškai, ežerai“⁵⁴. Teisindamas nuolatinį „lietuvių, lietuvių, lietuviško veikimo“ dėmenų dominavimą savo retorikoje, Brazauskas teigė anaipol nesiekiantis sureikšminti etninio tautos sando ar nuvertinti Lietuvoje gyvenančių kitataučių. „Tai ne kokia nors nepagarba mūsų šalies tauti-

⁴⁴ Ibid., p. 226.

⁴⁵ Ibid., p. 239–240.

⁴⁶ Ibid., p. 106.a

⁴⁷ Ibid., p. 118–119.

⁴⁸ Ibid., p. 200.

⁴⁹ Ibid., p. 108–109.

⁵⁰ Juozaitis tokius veikėjus kaip Brazauskas vadino „tautiniais komunistais“. Arvydas Juozaitis, „Istorinės klaidos filosofija“, in: *Žmogus laiko taikinyje*, op. cit., p. 248.

⁵¹ Algirdas Brazauskas, *Ir tuomet dirbome Lietuvai. Faktai, atsiminimai, komentarai*, op. cit., p. 18.

⁵² Algirdas Brazauskas, „Lietuvos laukia puiki ateitis“, op. cit., p. 5.

⁵³ Algirdas Brazauskas, *Penkeri Prezidento metai. Įvykiai, prisiminimai, mintys*, Vilnius, 2000, p. 53.

⁵⁴ Algirdas Brazauskas, *Lietuvos galia*, op. cit., p. 8–9.

nėms mažumoms ar nacionalistinių jausmų skatinimas, nes pilietine prasme kitataučiai taip pat priklauso Lietuvos tautai“, – teigė Brazauskas. „Aš tvirtai įsitikinęs, kad savo šeimos, giminės, tautos garbės suvokimas yra labai svarbi paskata gyvenimo principams, visuomeniškumui, o grėsmės aki-vaizdoje – pasiaukojimui“⁵⁵, – tęsė savo mintį Brazauskas, leisdamas suprasti, kad Lietuvos valstybės, kaip ir šeimos ar giminės, pamatas yra genetinis elementas.

Toks Brazausko tautos supratimas artimai siejosi su tarpukariu ateitininkų aplinkoje plėtota organinės valstybės idėja: valstybę sudaro tauta, kuri yra organiškas kūrinys, susiformavęs natūraliu būdu; tokioje valstybėje tautietis hierarchiškai stovi aukščiau piliečio; tautą vienija etninė prigimtis, gyvenamoji aplinka ir istorinis likimas; tautiškumo vertės matas – kultūros laimėjimai mokslo, meno, literatūros ir kitose srityse. Maceina, įvardijęs šias organiškos valstybės ypatybes, nurodė sąlygas, kurių reikia jai sukurti. Anot jo, „<...> išplėsti tautinį principą kultūroje, sudinaminti tautos išsivystymą, apsivalyti nuo svetimtautiškų priemaišų. Žodžiu, padaryti mūsų valstybę lietuvišką yra visų mūsų uždavinys. Tai yra mūsų tautinė garbė ir pareiga“⁵⁶.

Taigi sovietmetis, kurio metu „tautiniai komunistai“, prisidengdami kompromisais, sėkmingai įgyvendino tautos lietuvinimo politiką, buvo traktuojamas kaip galutinai suformavęs tautinės valstybės pamatą ir įtvirtinęs Šalkauskio brandintą lietuviškos civilizacijos modelį, besiremiantį lietuvybe (liaudiškumu), krikščionybė (morale) ir demokratija (žmogaus

laisvė). Anot Juozaičio, lietuviška dvasia virto kūnu, nes „tautiniai komunistai“ su-prato, jog Lietuva visada buvo ir bus tarpinėje pozicijoje tarp Rytų ir Vakarų ir, norint išlikti besitrinant šioms dviem girnapusėms, reikia turėti savo kelią. „Antanas II (šitaip jis buvo vadinamas) sugebėjo tvirtai suimti į lietuviškas rankas Lietuvos ūkį. <...> A. Sniečkus paliko mus galutinai atsitiesusius. Nebuvo baidi jokia nauja rusifikacija ar sovietizacija. Net lietuviškoji mokykla – A. Sniečkaus apgintas bastionas! Lietuvybė galutinai tapo civilizacija“, – teigė Juozaitis, pažymėdamas, jog nepriklausomybės išvakarėse dešimto dešimtmečio pradžioje Lietuva galutinai susiformavo kaip moderni visuomenė ir buvo visiškai pasirengusi savarankiškam civilizaciniam šuoliui⁵⁷ – laisvos demokratinės valstybės gyvenimui.

Brazauskas savo kartą, subrendusią Chruščiovo laikais, dirbusią Lietuvai ir neleidusią jai „per toli atsilikti nuo laisvojo pasaulio pažangos“, taip pat laikė viena „ryškiausių kartų“ rutuliojantis didingiems ir permainingiems istorijos įvykiams nuo XIX a. pabaigos iki 1990 m. kovo 11 d., suvaidinusių ypatingą vaidmenį stiprinant ir kuriant tautos nepriklausomybės pamatus. Šiuos nuopelnus Brazauskas lygino su aušrininkų – iš kaimo kilusios tautos švie-suomenės, perėmusios „Lietuvos likimą į savo rankas iš bajorijos“ ir 1918 m. vasario 16 d. atkūrusios Lietuvos valstybingumą bei tarpukario ketvirto dešimtmečio intelektualų – „XX a. Lietuvos Renesanso“ karta, subrendusia jau nepriklausomoje Lietuvoje, laisvos ir nepriklausomos Lietuvos valstybės idėjas ir mintis brandinusia Europos universitetuose⁵⁸. Anot Juozaičio,

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Antanas Maceina, „Tauta ir valstybė“, in: *Naujoji Romuva*, 1939, kovo 19, Nr. 11, p. 227–230.

⁵⁷ Arvydas Juozaitis, „Lietuvių civilizacija“, in: *Lietuvos aidas*, 2001, gegužės 24, p. 1, 10.

⁵⁸ Algirdas Brazauskas, *Lietuvos galia*, op. cit., p. 88–90.

būtent šios trys kartos – tai kūrybingiausia ir gyvybingiausia visų laikų „lietuvių inteligentija“, kūrusi ir veikusi „lietuvių kalbos ir lietuvių kultūros (iš esmės – valstietiškos kultūros) areale“⁵⁹. Šioje triados vizijoje – aušrininkų, ateitininkų ir chruščiovininkų, atitinkamai reprezentuojančių Maironio, Šalkauskio (bei jo mokinių) ir Brazausko kartos patriotinių vertybių skalę – formavosi Brazausko Lietuvos kultūros politikos metmenys, geokultūrinės orientacijos ir tautinis turinys.

Brazausko kultūrinės diplomatijos bruožai

„Gyvenime turi būti balansas“⁶⁰, – teigė Brazauskas, siekdamas surasti tinkamą naujai atsikūrusios valstybės kultūrinės diplomatijos taktiką, galinčią užtikrinti pusiausvyrą tarp vidaus ir užsienio erdvėje vyraujančių įtampų bei tautos pulso, leidžiančią siekti lygiateisės partnerystės su užsienio šalimis ne tik nekenksmingomis tautai sąnaudomis, bet ir užsitikrinant jų pagarbą, toleranciją bei visavertį požiūrį.

„Mes esame įdomūs Europai, kadangi sugebėjome išsaugoti ir branginti savo ilgaamžę valstybę bei tautos kultūrą“⁶¹, – teigė Brazauskas, neabejodamas Viduramžių Didžiosios Kunigaikštystės monarchų vykdytos racionalios tautos interesų plėtros politikos pranašumu ir gebėjimu išmintingai valdyti valstybę laviruojant tarp Rytų ir Vakarų⁶². Stiprūs valstybingumo

pamatai ir lanksti politika – tai du pagrindiniai veiksniai, lėmę sėkmingą Viduramžių Lietuvos raidą ir jos autoritetinę vaidmenį Europoje⁶³. Valstybės idėjos sureikšminimas sąlygojo lietuvišką valstybingumą liudijančių ženklų, grindžiančių vieningos ir stiprios, tolerantiškos ir demokratiškos tautos ir valstybės viziją, paiešką.

Konkretūs darbai, o ne žodžiai, Brazausko manymu, įamžina valstybės praeitį ir atveria tautai sėkmingos raidos perspektyvą, todėl istorijoje svarbios yra tos patirtys, kurios savo laimėjimais įprasmina valstybingumo siekį⁶⁴. „Juk visos mūsų tautos sukurtos valstybės: senovėje – karalystė ir didžioji kunigaikštystė, vėliau jungtinė lenkų ir lietuvių respublika, pirmoje XX-ojo amžiaus pusėje – tautinė valstybė ir nuo 1990 m. – modernioji demokratinė valstybė – sudaro vieną istorinę grandinę“⁶⁵, – teigė Brazauskas, tačiau ne visas jas vertino vienodai. Brėždamas istorinės raidos liniją ir akcentuodamas tautos gimimo, augimo, brandos, klestėjimo bei nuosmukio momentus, Brazauskas siekė sujungti pažangios praeities momentus su dabartimi ir įtvirtinti valstybingumo sampratos gaires ateičiai.

Tautos klestėjimo ir vienybės aukso amžiumi Brazauskas laikė Mindaugo Karalystės ir Gediminaičių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdymo laikotarpius, kurie pasižymėjo tuometinės visuomenės aukšto lygio ekonomine, politine ir kultūrine branda⁶⁶ ir nuo kurių prasidėjo tikroji „lietuviškojo valstybingumo istorija“, kai „garsiausiai per Europą ir istoriją

⁵⁹ Arvydas Juozaitis, *Lietuvių inteligentija. Gyvenimas paskirtas tautos ir žmogaus būčiai*, „Į laisvę“ fondas, 1992, p. 3.

⁶⁰ Danutė Šepetytė, „Neturintis keistų idėjų džen telmenas“, in: *Respublika*, priedas „Brigita“, 1999, lapkričio 20, p. 8–9.

⁶¹ Algirdas Brazauskas, „Vasario 16-ąją iškiliai paminėjo visa tauta“, in: *Kardas*, 1998, Nr. 3–4, p. 6.

⁶² Algirdas Brazauskas, „Tūkstantmetis įpareigoja mus sumegzti per šimtmečius sutrūkusias gijas“, in: *Kauno diena*, 1997, liepos 7, p. 2.

⁶³ Algirdas Brazauskas, „A. Brazausko kalba, pasakyta valstybės – Mindaugo karūnavimo dieną“, in: *Atgimimas*, 1996, liepos 10, p. 1, 12.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Algirdas Brazauskas, „Valstybingumo pradžia ir simbolis“, in: *Diena*, 1995, liepos 7, p. 2.

⁶⁶ Ibid.

nuskambėjo pats Lietuvos vardas ir ginklo šlovė, jos valdovų išmintis ir gyventojų politinė, tautinė ir religinė tolerancija⁶⁷. Labiausiai Brazauskas vertino karaliaus Mindaugo sumanumą ir pragmatinį mąstymą, išryškėjusį priimant tautai svarbius ir naudingus strateginius sprendimus: realizuojant idėją suvienyti tautą etniniu pagrindu, vėlesnėms kartoms tapusia testamentu bei „genetinio ir kultūrinio išlikimo garantija“⁶⁸, ir sprendimą priimti krikščionybę, po kurio suvienyta Lietuva tapo „oficialiai pripažinta krikščioniška Europos valstybe ir iš karto gavo karalystės rangą“⁶⁹. Tai reiškė sąmoningą ir savarankišką lietuvių tautos posūkį į Vakarų, be jokių tarpininkų, solidų jos statusą ir lygiavertę poziciją kitų valstybių valdovų atžvilgiu. Toks požiūris artimai siejosi su Maironio plėtotą Lietuvos valstybingumo teorija, laikančia Mindaugo, o ne Jogailos krikštą lemtingu tautos posūkiu krikščioniškos kultūros link ir kuriančia pasakojimą, kad ne Lenkijos padedama Lietuva pritapsi prie Vakarų Europos, o dėl Lietuvos didžiųjų kunigaikščių sąmoningai pasirinktos ir savarankiškai plėtotos krikščioniškos linijos⁷⁰.

Kaip ir Maironiui, „Lietuvos iros“⁷¹, Brazausko teigimu, prasidėjo išmirus Gediminaičių dinastijai ir sudarius uniją su Lenkija, o kulminacinį tašką pasiekė kartu su 1791 metų gegužės 3 dienos konstitucija, panaikinusia „daugelį lietuviškojo valstybingumo elementų“⁷². Lietuvos Di-

džioji Kunigaikštystė, priėmusi jai svetimą elekcinės monarchijos santvarką, tapo pati savo valstybingumo duobkase: ji pradėjo „silpti ir degraduoti“, išplito „anarchija“, „egoizmas“, „ambicijos“, „tuščios aistros“, „beprasmiškai ginčai“. Visa tai sunaikino tautos santarvę, tauta „pamiršo vieningos valstybės interesus ir ėmė ieškoti galingų kaimyninių valstybių „užtarimo“, „paramos“⁷³.

Tačiau valstybės įvaizdį, saugotą tautos šviesuolių „dūminėse gryčiose“, Vilniaus universitete, kalboje ir raštijoje⁷⁴, galutinai įformino Vasario 16-osios aktas, paveręs etniniu pagrindu atkurtą valstybę ir tautą vienu kūnu ir siela. Šį nepriklausomybės dokumentą pavyko priimti tik todėl, kad lemtingo sprendimo akimirka susivienijo skirtingų pažiūrų sluoksniai. Dėl tų pačių priežasčių tą patį pavyko pakartoti ir kovo 11 dieną⁷⁵. Būtent todėl, anot Brazausko, Vasario 16-osios dokumentas yra didvyriškiausias tautos poelgis ir ryškiausias santarvės bei demokratiškumo pavyzdys, amžiams įtvirtinęs Lietuvos valstybingumo idėją⁷⁶. Lietuvių kalbos įtvirtinimas lėmė tautos demokratiškumo matą, o bendru sprendimu išreikšta pilietinė valia – krikščioniškos moralės bei politinio ir kultūrinio sąmoningumo lygį.

Taigi, Lietuvos valstybingumo sėkmės formulė – lietuviškų formų gyvybingumas, universalūs krikščioniškos Europos pradus puoselėjanti tautinė kultūra, kuri geriausiai atsispindėjo herojinių asme-

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Algirdas Brazauskas, „A. Brazausko kalba, pasakyta valstybės – Mindaugo karūnavimo dieną“, op. cit., p. 1, 12.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Maironis, „Lietuvos praeitis“, in: Maironis, Raštai, t. 3, kn. 2, Vilnius, 1992, p. 29–213.

⁷¹ Maironis, „Apsakymai apie Lietuvos praeigą“, in: Maironis, Raštai, t. 3, kn. 2, op. cit., p. 556.

⁷² Algirdas Brazauskas, „Valstybingumo pradžia ir simbolis“, op. cit., p. 2.

⁷³ Algirdas Brazauskas, „Lietuvos Respublikos Prezidento Algirdo Brazausko kalbos 1994 m. vasario 16 dieną Vilniuje, Operos ir baletų teatre, svarbiausios mintys“, op. cit., p. 1.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Algirdas Brazauskas, „Didžioji Vasario šešiolik-tosios pamoka“, in: *Diena*, 1995 vasario 17, p. 2.

⁷⁶ Algirdas Brazauskas, „Vasario 16-ąją iškiliai paminėjo visa tauta“, op. cit., p. 3–6.

nybių⁷⁷ veikloje bei tautos patriotinių ir kūrybinių galių, stiprinusių lietuviškumo giją, darnoje.

Tačiau problema, anot Brazausko, glūdėjo ne tautos politinėje ir kultūrinėje brandoje, o dideliame jos atotrūkyje nuo europinės sąmonės postūmių, įvykusių antrame XX a. dešimtmetyje, kurių metu Europa pasuko „tautų susitaikymo ir integracijos“ link⁷⁸, o tuo tarpu Lietuva gyveno okupacinio režimo sąlygomis. „Juk Europa anapus „geležinės uždangos“ per tą laiką užgydė karo ir tautų neapykantos viena kitai žaizdas, nuėjo didelį ir reikšmingą susivienijimo kelią“, – teigė Brazauskas, pridurdamas, kad „tai, ką Vakarų Europa sugebėjo išmokti ir sukurti per 50 metų, mums reikia padaryti daug greičiau“⁷⁹. „Susitaikymo procesas, prasidėjęs Europoje po Antrojo pasaulinio karo, nenumaldomai plečiasi iš Vakarų į Rytus. Ten, kur susitaikymo banga sustotų, ten galbūt baigtųsi XXI amžiaus Europa“⁸⁰, – toliau dėstė mintis Brazauskas, tautos susitaikymą su kaimynais, draugišką dvišalį ir regioninį bendradarbiavimą laikydamas svarbiausiais „geopolitinio grįžimo į Europą“ strategijos uždaviniais⁸¹.

Lietuvos siekis integruotis į Europos politinę ir ekonominę erdvę bei transatlantines struktūras ir svarbiausia sąlyga

šiam tikslui pasiekti – susitaikyti su savo kaimynais, neišvengiamai reikalavo ieškoti praktiškesnės kultūrinio bendradarbiavimo formos, gebančios suderinti tautiškumą, europietiškumą ir praktinę naudą. „Gerus santykius su kaimynais reikia plėtoti, grįsti konkrečiais darbais, galų gale iš tos draugystės reikia turėti ir naudos“⁸², – teigė Brazauskas, nematydamas rimtų priežasčių, kodėl su kaimynais reikėtų konfrontuoti. Jeigu kokių nors nesantaikos ženklų ir esama, tai į viską reikia žvelgti paprastai ir praktiškai su Lietuvai būdingu krikščionišku atlaidumu⁸³. Jeigu „amžini“ priešai Europoje sugebėjo susitaikyti, tai kodėl kas nors turėtų trukdyti lietuviams susitaikyti su savo kaimynais⁸⁴.

Tokių minčių vedamas Brazauskas ieškojo kompromisinio sprendimo tarp tautoje įsisenėjusių įtarumo bei praeities nuoskaudų ir valstybės interesų plėtros. Tinkamiausią būdą bendrauti su pasauliu, anot Brazausko, suponavo principas „veikti lokaliai, bet mąstyti globaliai“⁸⁵, o išeitis, jo manymu, buvo lanksti kultūros politika, gebanti vertinti problematiką ir situaciją realiai bei atitinkamai reguliuoti „tautiškumo“ laipsnį, funkcionaliai pritaikant jį prie nacionalinių poreikių ir interesų. Tai reiškė tautiškumo stiprinimą ten, kur jo reikia, ir prislopinimą ten, kur jis trukdo⁸⁶. Ši dualistinė kultūros politikos samprata,

⁷⁷ Ne tik didieji kunigaikščiai, bet ir lietuviško rašto bei kalbos puoselėtojai. Algirdas Brazauskas, „Tūkstantmetis įpareigoja mus sumegzti per šimtmečius sutrūkusias gijas“, op. cit., p. 2.

⁷⁸ Algirdas Brazauskas, „Kariuomenę Rusijai atitraukus“, in: *Atgimimas*, 1994, rugsėjo 7, p. 9.

⁷⁹ Algirdas Brazauskas, „Lietuva – septynių valstybingumo amžių šalis“, in: *Atgimimas*, 1994, lapkričio 3, p. 2.

⁸⁰ Algirdas Brazauskas, „Naujoji Europa ir Lietuva“, in: *Atgimimas*, 1994, balandžio 20, p. 2.

⁸¹ Algirdas Brazauskas, „Lietuva Europos saugumo architektūroje“, in: *Atgimimas*, 1995, birželio 28, p. 2.

⁸² Algirdas Brazauskas, „Didžiausias valstybės saugumas – jos žmonių gerovė“, in: *Literatūra ir menas*, 2000, vasario 11, p. 4.

⁸³ Algirdas Brazauskas, „Lietuvos Prezidentas nori, kad lietuviai nebūtų tokie pikti“, in: *Veidas*, 1996, gruodžio 12, p. 22.

⁸⁴ Algirdas Brazauskas, „Kariuomenę Rusijai atitraukus“, op. cit., p. 9.

⁸⁵ Algirdas Brazauskas, „Lietuva – septynių valstybingumo amžių šalis“, op. cit., p. 2.

⁸⁶ Algirdas Brazauskas, „Lietuva: Europos kelias“, in: *Atgimimas*, 1995, birželio 14, p. 1.

pirmą kartą viešai išdėstyta 1992 metais LDDP rinkimų į Seimą programoje „Už darbą, darną ir dorą“, deklaravo pragmatinių sprendimų ekonomikos ir užsienio politikos klausimais viršenybę tautinės kultūros atžvilgiu, kartu pabrėžiant pastarosios atsparumo masinei Vakarų kultūrai programos būtinybę, atskirai pateikiant nuorodą į kultūros saviraiškos teisę tautinėms mažumoms⁸⁷. Tokia nuostata leido plėtoti tautinei kultūrai, artikuliuojančiai Lietuvos politinio ir kultūrinio savarankiškumo idėją, optimaliai pritaikant ją prie valstybės interesų ir europinių standartų.

Integracija į Europą neišvengiamai reikalavo neaitrinti praeities žaizdų⁸⁸, įveikti įtarumą, nepasitikėjimą ir istorines įtampas, atsisakyti stereotipinio vertinimo⁸⁹ ir per trumpą laiką perimti europinį mąstymą. Tai reiškė veikiau automatišką vakarietiško vertybių perimamumą, nei savito kultūros modelio, grindžiamo europine tradicija, plėtotę. Paviršutiniškai įsisąmoninant šią problemą, dėmesį sutelkiant tik tai į tautos interesus ir naudą, akivaizdžiai vengta gilesnių diskusijų – istorija paliekama praeičiai, o ateitis projektuojama ant švaraus lapo, džiaugiantis, kad mūsų santykiai su kaimynais šiandien labai geri.

Tačiau priklausymas Europos civilizacijai ir atsivėrimas jai taip pat reikalavo įjungti saugiklius, kurie padėtų neprarasti savitumo pasaulio tautų įvairovėje ir sukurtų unikalumo įspūdį. Laiduoti istorinį Lietuvos kultūros tęstinumą, propaguoti baltiškąją Lietuvos kultūros savastį, puo-

selėti etnines ir krikščioniškas vertybes bei formuoti solidų Lietuvos kultūros įvaizdį pasaulyje tapo svarbiausiais kultūros politikos uždaviniais, garantuojančiais esminį kultūros politikos tikslą – užtikrinti tapatumo atsparą, apsaugą ir tęstinumą⁹⁰.

Nacionalinės kultūros siekis, dirbtinai jungiamas su europinėmis kultūrinio atvirumo ir daugiakultūriškumo nuostatomis, formavo propagandinį Lietuvos vaizdinį, ryškiai atitrūkusį nuo realybės ir kūrė įsivaizduojamai tolerantiškos ir demokratiškos valstybės, plėtojančios visavertį kultūrinį bendradarbiavimą su kitomis valstybėmis, viziją, tikint, jog esame kitoms tautoms įdomūs tik tiek, kiek galime parodyti savo lietuviškumą.

Prezidento kadencijai einant į pabaigą, savo nacionalinės kultūrinės diplomatijos viziją kartu su Lietuvos vardo tūkstantmečio paminėjimo idėja Brazauskas sutelktai pristatė tautai 1997 metų liepos 6-ąją – Valstybės – Lietuvos karaliaus Mindaugo karūnavimo dieną, palikdamas ją kaip testamentą ateities kartoms: „Mes buvome ir esame Europoje. Gyvename prie Vakarų ir Rytų civilizacijų sandūros. Nenorime ir negalime perkelti savo žemes nei į rytus, nei į vakarus. Pusę šimtmečio atlaikėme didžiausius pavojus iš Rytų, išsaugojome nacionalinę kultūrą ir laisvės dvasią. Ir toliau turime rūpintis gimtąja kalba, savo tikėjimu ir papročiais, kad jų neužgožtų mūsų dvasiai svetimi pakaitalai. <...> Esame demokratiški ir norime, kad Lietuvoje darniai gyventų visos kultūros. Stengiamės ir iš Vakarų, ir iš Rytų paimti tai, kas

⁸⁷ Algirdas Brazauskas, *Penkeri Prezidento metai. Įvykiai, prisiminimai, mintys*, op. cit., p. 13.

⁸⁸ Algirdas Brazauskas, „Lietuvos Respublikos Prezidento A. Brazausko kalba Vatikane 1994 m. gruodžio 2 d.“, in: *Atgimimas*, 1994, gruodžio 7, p. 4.

⁸⁹ Algirdas Brazauskas, „Respublikos Prezidento kalba Jungtinių Tautų 50-mečio minėjime“, in: *Atgimimas*, 1995, lapkričio 2, p. 1.

⁹⁰ Šeštoji Vyriausybė. LR Vyriausybės programa, [prieiga internetui], in: http://www.lrvk.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_6_programa.pdf, [2014 09 21]; Septintoji Vyriausybė. LR Vyriausybės programa, [prieiga internetui], in: http://www.lrvk.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_7_programa.pdf, [2014 09 21].

geriausia. Būdami taikingi ir draugiški su visais kaimynais, įgyvendiname bendrą tikslą – dalyvaujame kuriant demokratinę ir saugią Europą. <...> Pagrindinis užsienio politikos tikslas – toliau stiprinti nepriklausomybę ir demokratiją kuo palankiausiomis ir naudingiausiomis išorės sąlygomis.“⁹¹

Išvados

1. Brazausko tautinę savimonę ir jo pilietiškumo sampratą apibrėžia „tautinio komunisto“ vertybinės nuostatos, „lietuviškumą“ ir „santarvę“ – etnokultūrą, lietuvių kalbą, tautinį solidarumą ir mąstymą bei darbą Lietuvos labui – laikančios esminiais tautinės politikos, taigi, ir kultūrinės diplomatijos veikimo elementais. Manoma, jog „lietuviškumą“ sovietmečiu įtvirtinę „tautiniai komunistai“ galutinai suformavo tautinės valstybės pamatą ir įtvirtino Šalkauskio brandintą lietuviškos civilizacijos modelį, besiremiantį lietuvių, krikščionys ir demokratija, tai leido Brazauską ir jo valstybės viziją susieti su demokratine branda, santarvės idėja ir lietuviškos civilizacijos tąsa.
2. Brazauskas savo veikloje, prioritetą teikdamas „santarvės“ principui, susitaikymą, interesų derinimą ir kompromisų paiešką laikė esminiais vidaus ir užsienio politikos veiksniais. Tai lėmė ir jo kultūrinės diplomatijos modelio, kuris savo turiniu atspindėjo etnocentrišką, o požiūriu – pragmatinę liniją, specifiką. Šis modelis rėmėsi Maironio herojinės tautos valstybingumo vizija, Viduramžių Lietuvą pavertusia idealia tautos valstybės egzistavimo forma,

kuri sėkmingai plėtojosi formuodama solidų tautos autoritetą tarp Europos valdovų, dėl sumanios ir pragmatiškos didžiųjų kunigaikščių politikos, sąmoningai ir savarankiškai pakreipusios valstybę Vakarų krikščioniškosios kultūros linkme, gebėjusios lanksčiai orientuotis Rytų ir Vakarų politikos akiratyje ir padėjusios pamatą „lietuviškojo valstybingumo“ istorijai, grindžiamos etnine tautos sandara. Lietuvos galybės ir didžiaviryių pasakojimas garantavo 1990 metais atsikūrusios nepriklausomos valstybės stabilumo ir savarankiškumo įvaizdį, o Šalkauskio Rytų ir Vakarų kultūrų sintezės idėja laidavo tautinės kultūros savitumo išsaugojimą, atsparumą kitų tautų atžvilgiu ir tautiškumo lankstumą sprendžiant užsienio politikos klausimus.

3. Lietuvai siekiant integruotis į Europos politinę ir ekonominę erdvę bei transatlantines struktūras, ieškant susitaikymo su kaimyninėmis valstybėmis galimybių ir kompromisinių variantų tarp tautoje įsisenėjusių praeities nuoskaudų ir valstybės interesų plėtros, lankstus tautiškumas įgavo realų pavidalą: Lietuvos politinio ir kultūrinio savarankiškumo idėja plėtota atitinkamai reguliuojant tautiškumo laipsnį – stiprinant jį ten, kur jo reikia, ir prislopinant jį ten, kur jis trukdo. Nacionalinė kultūros politika, įvilкта į tautiškumo marškinius ir dirbtinai siejama su vakarietiškomis vertybėmis, kaip antai atvirumas ir daugiakultūriškumas, formavo propagandinę Lietuvos vaizdinį ir kūrė įsivaizduojamai tolerantiškos ir demokratiškos valstybės viziją. Kryptingas susitelkimas į tautos interesus ir naudą lėmė automatišką europinių vertybių perimamumą, nuošalyje paliekant ga-

⁹¹ Algirdas Brazauskas, „Tūkstantmetis įpareigoja mus sumegzti per šimtmečius sutrūkusias gijas“, op. cit., p. 2.

limybę plėtoti savitą kultūros modelį, grindžiamą europine tradicija.

4. Ozolo nacionalinės kultūros vizija rėmėsi Daukanto ir Basanavičiaus tradicijoje subrandinta etnokultūrinėmis nuostatomis grindžiama tautos idėja. Ozolas teigė, kad lietuvių tauta, savarankiška kultūrinis pagrindas, taip niekuomet ir nesusiformavo: tautos politinis savarankiškumas nereiškė jos kultūrinio savarankiškumo ir po Kovo 11-oios kalbėti apie tautinę valstybę dar buvo per anksti. Tokioje situacijoje svarbiausiais geokultūriniais uždaviniais Ozolas lai-

kė stiprios tautos etniniu pagrindu suformavimą ir istorinės tiesos, galinčios garantuoti tautos ir jos valstybės egzistavimą, atkūrimą. Brazausko kultūrinės diplomatijos, besiremiančios Maironio ir Šalkauskio Lietuvos valstybės vizijomis, tikslas buvo propaguoti „lietuviško valstybingumo“, kurio pagrindas yra etninė tautos samprata, idėją, optimaliai priderinant ją prie valstybės poreikių ir europinių standartų, tačiau, iškilus vertybinių kriterijų nesuderinamumui, redukuoti jos etninį elementą su mažiau siais įmanomais nuostoliais.

BIBLIOGRAFIJA

Donskis L., 1994 – Leonidas Donskis, „Visiems laikams užgesusios galimybės“, in: *Metmenys*, 1994, Nr. 66, p. 157–173.

Glover N., 2011 – Nikolas Glover, *National Relations. Public Diplomacy, National Identity and the Swedish Institute 1945–1970*, Lund, 2011.

Greenfeld L., 1993 – Liah Greenfeld, *Nationalism: Five Roads to Modernity*, Cambridge; London, 1993.

Guibernau M., 1996 – Montserrat Guibernau, *Nationalism: The Nation-state and Nationalism in the Twentieth Century*, Cambridge, 1996.

Huntington S. P., 2011 – Samuel P. Huntington, *Civilizacijų susidūrimas ir pasaulio tvarka*, Vilnius, 2011.

Lieven A., 1995 – Anatol Lieven, *Pabaltijo revoliucija. Estija, Latvija, Lietuva – kelias į nepriklausomybę*, Vilnius, 1995.

Lopata R., 2010 – Raimundas Lopata, *Politika ir istorija: Algirdo Brazausko ir Vytauto Landsbergio istorijos sampratos*, Vilnius, 2010.

Smith A. D., 1991 – Anthony D. Smith, *National Identity*, London, 1991.

Strimaitytė D., 2014 – Dalia Strimaitytė, „Antrosios Lietuvos Respublikos geokultūrinės orientacijos: etnocentrinės kultūrinės diplomatijos atvejis“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2014, t. 33, p. 201–220.

GEOCULTURAL ORIENTATIONS OF THE SECOND REPUBLIC OF LITHUANIA: ETHNIC STATE PROMOTION CASE

Dalia Strimaitytė

S u m m a r y

The article deals with the ethnocentric cultural diplomacy model of the Second Republic of Lithuania, based on President Algirdas Brazauskas' point of view. The latter model refers to Maironis' heroic nation-state vision and Šalkauskis' Eastern and Western cultures synthesis idea: the great power and heroic narrative of Lithuania guaranteed the stability and independence of the statehood, and the cultural synthesis ensured the resistance and flexibility of the identity in relation to other cultures. The cultural

diplomacy formed on the national culture and artificially attached to European cultural values promoted the propaganda image of Lithuania hardly reflecting the reality, i.e. it created the vision of an imagined state of tolerance and democracy able to develop an efficient cultural cooperation with other countries by believing that other nations are interested in Lithuania as much as is shown by the vernacular culture.

*Įteikta 2015 04 05
Parengta skelbti 2015 04 16*